

DE SABIOS (NACIONALISMU Y PROVINCIANISMU II)*

AMELIA VALCÁRCEL

En 1726 Swift asoleyó dellos cuentos que tenien por protagonista a Gulliver, viaxeru infatigable de mundios imposibles. Nos rellatos de Swift resplandez d'un mou peculiar el xéneru de lliteratura crítica que la Ilustración mos fexo familiar, el mesmu que se desendolca nes rellaciones que siguen los modelos de les *Lettres Persannes* o'l *Micromegas*. Dientru la lliteratura crítica dieciochesca Gulliver ye modélicu porque metaforiza los sos procedimientos comu recursos narrativos. Asina, les narraciones nes que Swift fexo intervenir a Gulliver, curien especialmente de resaltar caún de los procedimientos de distanciaci3n faciéndolos ellos mesmos ñudu del rellatu. En *Gulliver nel país de Liliput*, *Gulliver en Laputa*, *Gulliver en Brobdingnag* y *Gulliver na sociedá de los civiles caballos*, les sociedaes güéyense dende enriba, dende embaxu, dende fuera y travisties.

El más esitosu económicamente de los rellatos de Swift lleva a Gulliver a un País liliputiense que, comu ye riegla, nun sabe que lo ye. Nos fechos, esti rellatu cristaliza la conciencia colonizadora del européu del

* Esti artículu ye continuaci3n de "Nacionalismu-Provincianismu", asoleyáu en *Lletres Asturianes* 9, en 1983. Ye la parte primera, ent3s, d'una segunda parte. N'efectu, dirán de secute les tres partes restantes dedicaes a "Eruditos", "Bacallories" y "Comegaspies". Nun soi quien a perfaer un calendariu pola creciente dificultá d'esa fenomenoloxía.

sieglu, xigante ente pueblos de xuguete. D'ehí'l so ésitu que tapez a los demás, d'ehí'l so pasu a la lliteratura infantil y el so más xeneral espardimientu. El respetivu tamañu de Gulliver y de los liliputienses ye causa y trama de les aventures que nel rellatu se desendolquen. En *Gulliver en Brobdingnag*, Swift escueye un país de xigantes que tampocu lo sospechen, convencíos mui al contrario de ser una dexeneración d'una raza más antigua y fuerte. Nesti rellatu siéntense los ecos de la "Querelle des Antiques et les Modernes" y de la mena d'idees que ponen en dulda l'orgullu ilustráu. Polo mesmo, ye menos popular que'l primeru. Nel tercer rellatu, Laputa resulta ser una sociedá travistida, resultáu de dexar en manes de filósofos y científicos el gobiernu. La pregunta ye qué sería de nós si los asuntos públicos y l'orden social dependieren de xente comu los señores de la Royal Society o, más bien, de señores comu los que los de la Royal Society pretenden que se crea que son. Nel cuartu rellatu Gulliver algama por fin el paradisu: Los Houyhnhnms son los civiles caballos, racionales y razonables, pacíficos y ponderaos, al llau de los que la humana especie pertenez a un submundu animal particularmente detestáu pola so ñatura innoble. Los homes son "yahoos", roínos y miserables, llaraos de tares morales que la razón nun fai sinón perfeicionar.

Swift utiliza estos cuatro recursos y señala con ello que la lliteratura crítica, que tien nel sarcasmu y la fábula'l so rexistru, tien tamién delles maneres de referise a la propia sociedá, polo menos, cuatro, que se convierten asina n'arquetipos. Esta estaya de la lliteratura ocupará los cuatro llugares, sucesivamente nos nicios del xéneru, y en calidoscópiu nes formes más avanzaes.

Toa nación, toa cultura separtada, si ye quien a dar daqué a la bayura de la Cultura a seques, tien nes sos producciones ún o varios de los momentos qu'encadarmen esta lliteratura crítica. Precisamente nos sos tránsitos xúncense, améstense y resplandien los nicios diferenciales. Porque esta lliteratura va dende'l esquematismu ilustráu al so propiu barrocu, dende la Inglaterra de Swift a la Irlanda de Joyce. Dientru d'esos polos si daqué tien un calter propiu non posible de desanicar, caltiénse nuna ó varies de les posiciones de crítica: dende enriba, dende embaxu, dende fuera o travistidamente. Nel casu barrocu de Joyce la so llucha escontra la épica nacionalista presenta un Dublín zoolóxicu nel que les cuatro perspeutives son difíciles de dixebrar, malpenes se dexen nin les dexa, y ello fai especialmente atrautivu'l so trabayu. En *Dubliness* caún de los personaxes ye lo que nun ye y la mesma situación cuéntenla delles narraciones, interpretándola varios discursos estremaos que nun la cambien, dóblenla. Pero fasta llegar al barroquismu narrativu de Joyce muncho tuviera qu'andar el xéneru que Swift entamara.

La lliteratura y ensayu asturianos nun tán escosos de les perspeutives nomaes, si bien afilvanaes con mayor o menor consciencia. *La Regenta* entama con un Leopoldo Alas que, per medio del Maxistral, nortia la ciudá dende'l so cumal, la torre la catedral, comu'l primer Gulliver, el xigante. Asturias ye un Liliput u s'atopa una xabaz fauna que Clarín nos enseña comu un entomólogo: espeyu de vicios, caún de los inseutos pertenez a especies conocies y espardies fuera d'esta peculiar Liliput, pero la colonia equí ensamada tien ciertu interés, al menos el gran moralista qu'Alas ye algama a dotala d'él. Gulliver

xigante y entomólogo moral implacable, Clarín caltiénse nel tipu de consciencia propiu de la lliteratura crítica que s'autoconcibió comu naturalismu.

Por contra, Ayala, falando per boca del so personaxe Nachón, güeya un mundiu que nun ye quien a pescanciar porque tãn baltiándose les claves que lu facien intelixible. Los camientos de Nachón la Nueche de San Xuan o los de Rosa n'*Adiós Cordera* son los dixebraos sentires ensin discursu de los débiles, de los nenos en países de xigantes con una llei que nun son quien a pescanciar. Camientos y sentires de los condergaos a perecer, inocentes, porque ye la so forma de vida la incapaz de arreblagar per enriba la prieta marea de la hestoria y el progresu. Dambos conviden a les llárimes pero de secute a reconciliase, bien qu'atristayadamente, col destín qu'encarnen. Ambos son figures cimeres del segundu Gulliver.

Nun atoparemos, ensin embargu, casos rellevantes de lliteratura dende fuera o de lliteratura travistida. Muncho temo que pal so desendolque ye necesaria una diversidá nel mundiu de la cultura y nes instancies cultes de la sociedá civil que'l nuestro País nunca algamará. La lliteratura dende fuera y la lliteratura travistida en realidá dan la midida de la potencia y tamién de la autoconocencia de la vida cultural d'un país, señalen les llendes verdaderes del puxu de la so clas. El mirar dende fuera nun tien que ver un res cola lliteratura de viaxes o viaxeros, por más qu'ésta a vegaes seya talentuda o fina. La lliteratura dende fuera tien comu requisitu que seya precisamente un natural del país el que s'estreme, se faiga retóricamente estrañu. Y naide que nun remane munches

y mui variaes claves del discursu cultu, que daveres nun se separte de la so cultura y los so nicios de civilidá, que nun tome'l papel de solitariu, pue ponela en práutica. Pero esi papel nun depende del puxu o la sabiduría individual, sinón qu'esa cultura social tien que tener reconociu'l llugar del disidente, tien que tener prevista la gruta de Zaratustra ente los sos llugares de cultura, na so xeografía de les ideas. Y sólo una sociedá perafitada y culturalmente mui rica, mui sabedora de sí, soporta, nesi doble sen d'aguantar y caltener, l'extrañamientu del propiu. El tercer y el quartu Gulliver son luxos. Los luxos del probe o nun existen o son ridículos. Polo mesmo una sociedá a mediu camín tien que contentase con ellos. Si nun hai *Cartes Perses* hai "Pequeñes hestories", "Cosuques", "Cosiquines", "Faladuríes", o felpeyos, nin universales nin universalizables.

DE LOS SABIOS

El pulsu d'una cultura ye la capacidá de la so clas culta. Dicir qu'una cultura llanta les so propies llendes quier dicir tamién qu'apauta la so *tópica*. Apauta los ñudos simbólicos so los que caltener disensos y remite a les llendes los consensos. Una de les maneres de perfaer esto ye utilizar, comu de nueu Gulliver, el tamañu xerárquicu. N'efeutu, Gulliver pue que tea desfasáu en tanto que procedimientu retóricu o narrativu, pero nun lleva traces de desaniciu comu sistema de llendar. Una cultura impónse un tope másimu. Marca los sos xigantes. De secute —y non siempre por unanimidá—, nómalos sabios. La sabiduría malpenes o nunca ye un asuntu

individual, ensin qu'ello fuerce la contraria, que dependa d'un pautu trivial. Polos sos sabios los conoceréis. Los sabios son resultáu d'un consensu dientru la sociedad culta: según seya la potencia de toa mena d'esa sociedad asina será l'altor o'l destín de los sos sabios. Y de la mesma manera, polos sabios qu'escueye una cultura colócase nes escaleres de los elíseos comunes a tola humanidá.

Nun hai siete sabios en Grecia que la faen respetable. Grecia decide caltener siete sabios, siete finxos. Y pue caltenelos porque tien les sos llendes ñidies abondo. Y polo mesmo cuanto más un país aprobez menos oportunidaes tien de pasar a los elíseos comunes a dellos de los sos ciudadanos, así los entierre embaxu montes de lloréu. Nun ye'l querer, sinon el poder. Y si nun lu hai de nueu les gales del probe serán pendaxos ridículos. Cabe qu'un país corone inmortales tolos díes pares de la selmana, cabe que'l superllativu seya la forma usual de falar de sí mesmu y de parte de la so ciudadanía. Pero talu proceder invalidase dafechu de munches maneres. Hacia afuera porque naide más tea por creyelo, hacia dientru porque, en tantu qu'esi sabiu de razón de los ñudos simbólicos d'esa cultura, una y otru nun algamen otra cosa qu'una medianía onde la base social nun quiera reconocese. Y finando tornarásse l'empeñu vanu porque hai complicaos engranaxes ente les cultures y metanes d'ellos pue esmucise'l *Kairós*: l'apautamientu so la sabiduría depende muncho de quién sabe, ónde lo sabe, con quién lo sabe, cuándo lo sabe, riestra a la que se sumarán además toles preposiciones sólo pa dir despexando'l campu.

La sabiduría ye cuestión de “comunidá de diálogu” interculturales que tien mecanismos de competencia comunicativa que s'aldovinen, pero nun tán ñidios. O, n'otres pallabres, nun parez que seya bono confiar n'armonía preestablecida dientru'l mundiu de la cultura. Quiciabes nun seya un reló nin tea reloxaeru. Lo que sabemos ye qu'un sabiu yelo d'un país, d'una época. Naide mos quita de creyer, pero tará siempre por demostrar, que daqué asemeyao a la “astucia de la razón” hegeliana a lo que llamamos tiempu, fai tres de nós la peñeradura. Que'l tiempu peñera y esborria nun xuiciu inapelable. Por embargu la microfísica d'esi peñerar fasta agora escápasenos.

Tien, por descontaio, carta de ñatura'l negociu individual de “dir de sabiu”. Nes condiciones diches so les cultures marxinales esto vien siempre a dicir “dir de sabiu desconociu”. L'altor de “X” conoceráse dientru de tamién “x” años. Pero esto paez que confunde les figures del sabiu y del profeta, magar se tratare d'un “profeta racional” que pudiera sumase a les figures weberianes de la cultura. Los sabios que noma una cultura y una época, mirando'l panorama hestóricu real, quiciabes parezan alloriantes, inclusu otres époques y cultures los escaezan. Bien, ehí tuvieron y tán nel presente, marcando llendes porque esa ye la so principal estaya. Y marcándoles según el so particular puxu que nun depende d'ellos. Poro, la espresión “sabiú desconociu” ye un sinsentiú siempre que nun seya una babayada retórica. Y cuantos más sabios desconocios, más sintomatoloxía de lo poco vidable de la cultura que los caltién.

Nel nuesu casu nun teo porqué tapecer que cuando entamé a camentar no que güei atrévome a presentar malapenes, almirábame ver por sabios contrastaos nel nuesu País a personaxes que nun resisitien la comparanza colos sabios ayenos nin teníen la menor audiencia fuera les nuestres llendes. Agora entamo a desplicámelu, entós producíame solamente un tastu dolorosu. La nuesa “Sagrada Familia”, el nuesu eliseu particularista, taba encadarmáu al cincuenta por cientu ente palurdos y irresponsables. ¿Cómu yera posible un País comu'l nuesu, tan pagáu de sí mesmu, ú los tuertos yeren sistemáticamente coronaos? La inmediata rempuesta: quiciabes seya'l país de los ciegos. Pero habiendo cierta constancia d'una vida culta y delles obres señeres de cultura, dellos nomes hestóricamente contrastaos, ¿qué pasaba? Consideraciones más xenerales fuéron separtándome del cotidianu picor que'l mundiu cultural asturianu ufierta, pero sólo p'afondar más entá no murnio del asuntu. El problema ye más firme y tócanos a toos. Nun ye entrugase irónicos o definitivamente muertos de risa pol fundamentu del créditu de fulanu o menganu, si bien suel haber materia, sinón colar del humor hacia la cadarma.

L'humor sustitúi abondes coses na nuesa cultura, a vegaes a la reflesión, así comu la música lo fai cola moral. Ye perfácil sacar el zoolóxicu asturianu, pero yá hubo quien meyor lo ficiera y nun ye seguro que seya bono siguir faciéndolo. Per un llau pónenlo percenciello. Personaxes hai nel nuesu “eliseu-antoxana” a los que por nada se-yos fai opinar de tolos cielos y lo que queda embaxu d'ellos sin empapizase. Ciencies o artes, hestoria o conducta, teoloxía o fútbol, quesos o llingües, azabaches

o llucha de clas, divinu o animal con sumu desconocimientu. Nun ye que tengamos que desaxerar a fin de que rellume'l so aspeutu esperpénticu. Son esperpentos y parodies de lo humano en casi toles parusies que nos conceden. Y pa inri mayor faenlo delante auditorios indistintos de dómines o bomberos, en fiestes o en griesques, al debalu polo xeneral pa espardimientu de los vapores mañaneros y razón de ser de dalgunos plumíferos de los rotativos locales. Cuesta ciertu trabayu reconocer que la peculiaridá de talos suxetos o puntos nun depende del talante individual, sinón de les condiciones culturales que los faen posibles. Si la base cultural nun desixe y ye informe, los sos "interpretantes" pasen les ocurrencies por pensamientu y normalmente nun tienen formes. L'humor ye'l fumu col que dixebamos del espeyu aborrecible qu'esos personaxes son. L'humor, a la llarga, nun ye críticu nin oxetivador, sinón mantu col que tapar la evidencia doliosamente sentida que sólo damos pa sofitar payasos.

Los nuegos santones son tãn ridículos a otros güeyos, los de fuera, y tan pintorescos comu los ídolos polinesios. Pero ye innegable qu'equí se-yos da crédito. Y el crédito nun fala del que lu recibe, sinón del que lu da. "Les condecoraciones son lletres de cambiu xirades so la opinión pública: el so valor fúndase nel crédito del xirador", escribía Schopenhauer utilizando les so queries metáfores bancaries. Pues bien, equí son talones ensin fondos que firma y pretende cobrar la mesma persona, manera un tanto cretina de faese ricu si se fai por falta lluces, o timu puru.

CONSENSOS Y DISENSOS

Nun caltenemos sabios-finxos, sabios que marquen les llendes de les polémiques y la "tópica" posible mientras ellos mesmos s'afiten "hors de la mêlée". Mui al contrario los qu'ocupen el so llugar dientru'l nuesu Liliput cultural pórtense comu profetes denostadores del pueblu que-yos da aliendu nel meyor de los casos. Nel peor, habitualísimu, son provocadores de greñes ensin sustancia, espadachines d'aldea que dicen cualquier cosa que se-yos venga al papu. Nun hai un más allá de cuestión ú sepian atopase. Nin la so escosa ponderación individual-yos lo permite nin la propia cultura da tal camín pol fechu de la so probeza. Y si les llendes nun tienen finxos, falar de la existencia d'una cultura ye facelo performativamente. Precisamente los alderiques revelen que nun esiste un marcu de cultura comúnmente apautáu, que l'universu cultural tien puntos de fuga, si nun ye que ta plenamente francíu. Nel paisax caínista y victimariu que mos ufierten nun hai quien pueda danos exemplu, magar los nuestos mayores nun renuncien a danos dalguna terrible lleición.

Los que tienen de sí mesmos meyor conceutu rispien por colar y normalmente colen. Y entós asistimos a la llantina provincial adornada cola parafernalia de la más contrastada mala fe sartriana. Sí qu'hai illustres conciudadanos, llórase, pero'l so espoxigue necesita mayores horizontes. Premiaráselos con milenta homenaxes si tornen pel branu. Pol propiu motivu caún de los que colen ye dispidiu comu gloria a perder, seya un seriu trabayador de la cultura o seya un baillabotes chupa-tintes o un presente-futuru llambedor de zapatos. La validación

déxase al benévola tiempu. La clas culta nun tien recursos pal xuiciu hic et nunc. Prefier, descentrada comu tá, que'l xuiciu lu faiga otru centru borriosu al que tampocu sabe pescanciar nin muncho menos xulgar.

Asina los disensos tórnense necesariamente follones y, lo que ye peor, los consensos son en verdá tragaderes. Naturalmente tales frañadures nun se daríen ensin les mediaciones que faen funcional la cada una. La sinerxa cultural ye un fechu. Delles d'estes mediaciones formen elles mesmes parte de la fenomenoloxía provincial en cualquier tiempu y llugar: son los eruditos, los bachelories y los come gaspies.